

N

Viides kansainvälinen fennoug- ristikongressi Turussa 20. – 27. 8. 1980

N

N

N

Suomalais-ugrialaisten kielten ja kansojen tutkijoilla on vuodesta 1960 lähtien ollut tapana viiden vuoden välein kokoontua kansainväliseen kongressiin pohtimaan yhdessä fennougristiikan keskeisiä kysymyksiä. Ensimmäinen kongressi järjestettiin Budapestissa vuonna 1960, sitten oli vuorossa Helsinki 1965, sen jälkeen Tallinna 1970, vuonna 1975 taas Budapest. Tällä kertaa oli isäntäkaupunkina Turku, ja viiden vuoden kuluttua fennougristit kohtaavat toisensa Komin autonomisen tasavallan pääkaupungissa Sytyvkarissa, Neuvostoliitossa.

Fennougristiikan tutkimuksen johtomaita ovat Suomi, Unkari ja Neuvostoliitto. Nämä maat toimivat myös vuorotellen kansainvälisen fennougristikongressin isäntinä. Huomattavia tutkimuspaikkoja on lisäksi etenkin Länsi- ja Itä-Saksassa, Skandinavian maissa ja Yhdysvalloissa. Mutta viides kansainvälinen fennougristikongressi osoitti, että uralistiikan harrastus on levinnyt yllättävän laajalle kautta koko maailman. Aktiivisia osanottajia oli saapunut Italiaa, Kanadaa, Japania ja Koreaa myöten. Kaikkiaan osanottajia oli 22:sta eri maasta yhteensä noin seitsemäsataa.

Fennougristiikalla on vanhastaan ymmärretty suomensukuisiin kieliin kohdistuvaa historiallis-vertailevaa tutkimusta. Viime aikoina sen kenttä on kuitenkin merkittävästi laajentunut. Jo vanhastaan on pätevien deskriptioiden laatiminen ollut sukukielten tutkimuksessa tärkeällä sijalla, mutta näihin kuvauksiin liittyvät teoreettiset ongelmat ovat jääneet taka-

alalle. Nykyään fennougristiikan keskeiset kysymykset pyritään näkemään yhä monipuolisemmin yleisten kieltä ja kielen käyttöä koskevien teorioiden valossa. Myös yleisen kielitieteen edustajat ovat selvästi kiinnostuneet sukukielistämme, joiden tutkiminen indoeuropeistiikan piirissä kehitetyin metodein epäilemättä antaaakin arvokasta tietoa näiden kuvaustapojen yleisestä soveltuvuudesta.

Turun kongressin yleissävy oli selvästi tieteidenvälinen. Vahvat siteet kielentutkimuksen, folkloristiikan, uskonto- ja kansatieteen välillä ovat perua jo 1800-luvun kansallisromantiikan ajoilta, ja tähän sopii yhdistettäväksi myös nykyaikainen kirjallisuudentutkimus. Myös arkeologia on noussut uralilaisten kielten historian tutkimuksessa tärkeälle sijalle, koska näiden kielten menneisyyttä ei puhtaasti lingvistisin keinoin voi jäljittää kovinkaan pitkälle. Kielihistorian tutkijan on välttämättä tehtävä arvioita kielten välisistä kosketus- ja vaikutussuhteista, ja tätä varten hän tarvitsee tietoja kansojen muinaisista asuma-alueista, kulkureiteistä, elinkeinoista ja sivistystasosta. Myös fyysinen antropologia antaa arvokasta tietoa kansojen välisistä yhteyksistä, joskaan kielisukulaisuus ja rodulliset samankaltaisuudet eivät ole missään määräsuhteessa keskenään.

Kongressin tieteellinen työskentely tapahtui kahdeksassa jaoksessa, joiden aihepiirit olivat 1) fonologia ja morfologia, 2) syntaksi ja semantiikka, 3) leksikologia ja nimistöntutkimus, 4) muu kielitiede, 5) etnologia, 6) folkloristiikka ja uskontotiede, 7) arkeologia ja fyysinen antropologia ja 8) kirjallisuus. Valtaosa kongressin noin neljästä sadasta esitelmästä pidettiin totunnaiseen tapaan näissä jaositunnoissa. Näihin liittyivät aiheiltaan myös ns. näyttelyesitelmät, jollaisia aiemmissa kongresseissa ei ole ollut. Esitelmänpitäjät olivat hyvissä ajoin käyneet varustamassa itselleen pienen näyttelyosaston, jonka edessä he sitten kertoivat tutkimustyöstään käyttäen samalla hyväkseen nähtävälle pantua esimerkkimateriaalia. Käy-

tännössä tämä esitelmämuoto osoittautui sekä esitelmäitsijöiden että kuulijoiden kannalta melkoiseksi kestävyyskokeeksi. Kuulijoille ei alun perin ollut järjestetty istuimia lainkaan, ja esitelmätahti oli tiivis: viidentoista minuutin mittaisia esityksiä kuultiin tauotta viiden tunnin ajan, kolme esitystä aina samaan aikaan. Vaikka näyttelysali oli suuri ja esitelmät oli pyritty sijoittamaan sen eri osiin mahdollisimman kauas toisistaan, ne kuitenkin jonkin verran pääsivät häiritsemään toisiaan. Parempi ratkaisu olisi luultavasti ollut sijoittaa näyttelyosastot kolmeen rinnakkaiseen luentosaliin seinustoille siten, että yleisö olisi huoneen keskellä istuen ja välillä tuolia kääntäen voinut seurata esityksiä samoilta sijoiltaan. Ilmeisen käyttökelpoinen idea on joka tapauksessa se, että yleisö pääsee tutustumaan esitelmässä käytettävään oheismateriaaliin sekä ennen esitystä että sen jälkeen.

Kongressin osanottajat olivat jo ilmoittautumisen yhteydessä valinneet sen jaoksen, jonka työskentelyyn he mieluiten halusivat osallistua. Käytännössä tämä ilmoittautuminen ei mitenkään sitonut kuulijoita, ja esitelmätilaisuudet oli keskitetty Turun yliopiston tiloihin sillä tavoin, että jaoksen vaihtaminen kesken päivän oli täysin mahdollista. Niinpä itse kukin joutui jatkuvasti painiskelemaan melkoisessa motiivien ristiriidassa, kun kiintoisia esityksiä oli meneillään useita samanaikaisesti. Oman alan esitelmien seuraaminen on tietysti tähdellistä ja kiinnostavaa, mutta toisaalta on harvoin tilaisuus saada niin vaivattomasti tietoa lähialoilta kuin kongressiesitelmiä kuuntelemalla. Suurissa kongresseissa esitetään harvoin mitään uutta ja mullistavaa. Myös Turun esitelmistä monet käsittelivät jo ennestään tuttuja kysymyksiä tavalla, joka alan specialisteille ei juuri tuonut uutta mutta antoi sen sijaan aiheeseen perehtymättömille jonkinlaisen yleiskäsityksen siitä, millaisista ongelmista fennougristiikan tutkijat tällä hetkellä ovat kiinnostuneita.

Esitelmille varattu aika oli varsin lyhyt,

vain 10—20 minuuttia esitelmää kohti. Tämän lisäksi oli aikaa keskustelulle 5—10 minuuttia. Esitelmöitsijät pysyivät aikataulussa suorastaan hämmästyttävän kuuliaisesti, eikä niukalta tuntuva keskusteluaikakaan muutamia harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta osoittautunut liian lyhyeksi. Keskusteluintoa laimensi aivan ilmeisesti tietoisuus siitä, että ajatustenvaihto olisi joka tapauksessa katkaistava alkuunsa uuden esityksen tieltä. Spesialistit eivät myöskään yleensä välitäneet kommentoida jo moneen kertaan puituja kysymyksiä. Tämä kaikki aavistettiin jo ennalta, ja niinpä oli päätetty järjestää erillisiä keskustelutilaisuuksia, symposiumeja, joissa spontaani ajatustenvaihto olisi mahdollista. Symposiumit oli nivelletty edellä mainittuun sektiojakoon, ja niiden aiheet olivat 1.1) vokaalisointu, 1.2) sananmuodostuksen produktiivisuus ja epäproduktiivisuus, 2.1) nominaalirakenteet suomalais-ugrilaisissa kielissä, 2.2) eksistentiaalilauseet, 3.1) sanahistoria ja kielimaantiede erityisesti Euroopan kielikartaston näkökulmasta, 4.1) kaksikielisyiden keskeisiä kysymyksiä, 5.1) kalastus suomalais-ugrilaisilla kansoilla, 5.2) talo ja perhe, 6.1) folkloristinen kenttätyö ja perinteen tuottamisen säännöt, 7.1) asutuksen kontinueetti suomalais-ugrilaisen kansojen alueella arkeologian ja kulttuurisanakerrostumien valossa ja 8.1) kansanperinne 1900-luvun kirjallisuuden rakennusaineena. Kutakin symposiumia johti suomalainen koordinaattori, ja esitelmöitsijöiksi ja keskustelijoina oli kutsuttu sekä suomalaisia että ulkomaisia tutkijoita. Esitelmät pidettiin jaositunnoissa, mutta keskustelut käytiin erillisissä symposiumitilaisuuksissa, jotka järjestettiin kaikki saman aamupäivän kuluessa. Kongressin osanottajat saattoivat siis seurata ainoastaan yhtä keskustelua.

Symposiumeilta odotettiin etukäteen ehkä liikaakin. Fennougristiikka ei ole sen tyyppinen tiede, jossa uudet oivallukset tulevat äkkiä kuin salama kirkaalta taivaalta. Merkittäviin tuloksiin päästään vain käsittelemällä valtavia materiaaleja,

ja uusi idea merkitsee yleensä vain hypoteesia, jonka verifioiminen — tai hylkääminen — vie aikaa vuosikausia. Julkinen, spontaani keskustelu on meillä myös sellainen tieteellisen kanssakäymisen muoto, jota liiemmästi ei ole harjoiteltu. Turun symposiumit vietiin kuitenkin läpi varsin sujuvasti. Puheenvuorot olivat ennalta harkittuja, monet jopa etukäteen kirjoitettuja. Yhteisiä kiinnostuksen aiheita ei tosin kaikissa tapauksissa tahtonut löytyä. Fennougristiikassa on vanhastaan sovellettu pitkälle menevää työnjaon periaatetta: kukin on spesialisti omalla alallaan, johon muut eivät juuri puutu. Tällainen tilanne on olennaisesti toinen kuin esim. se, mikä vallitsee englannin kielen syntaksin tutkijoiden kesken. Näiden on suorastaan mahdotonta jäädä polkemaan paikalleen, koska muut etenevät samalla saralla joka tapauksessa. Fennougristiikassa tällaista kilpailua ei ainakaan kansallisella tasolla juuri käydä.

Turun symposiumeihin oli osanottajat kutsuttu henkilökohtaisesti. Tässä kohdin järjestäjät ottivat kantaakseen turhankin raskaan vastuun. Kenttä on nykyään laaja, eikä jokaisen tutkijan työstä ja tutkimussuunnitelmista voi kenelläkään olla yksityiskohtaisia tietoja. Vapaan ilmoittautumisen mahdollisuus olisi ehkä tehokkaammin koonnut yhteen samojen kysymysten harrastajia. Keskustelujen teemat ja päämäärät olisi myös syytä muotoilla tarkemmin kuin nyt tehtiin. Koordinaattori voisi jopa kiteyttää symposiumin keskeiset ongelmat muutamiksi konkreettiseksi kysymyksiksi, joihin keskusteluissa yhteisvoimin etsittäisiin vastausta. Turun symposiumeista onnistuivatkin erityisen hyvin juuri ne, joissa tämäntapaista valmistelua oli tehty.

Koska jo ennalta oli selvää, että itse kongressissa esitelmiin syventyminen ja niistä keskusteleminen olisi tiukan aikataulun ja ohjelman päällekkäisyyden vuoksi vaikeata, pyrittiin käsiteltävää materiaalia julkaisemaan mahdollisimman paljon jo edeltä käsin. Kaikki täysistuntoesitelmät on julkaistu sarjan Con-

gressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum ensimmäisenä nidoksena. Toinen nidos sisältää sivun mittaisen referaatin kaikista muista esitelmistä. Kolmannessa nidoksessa ovat täydellisinä kaikki kielitieteen symposiumiesitelmät (jaokset 1—4), ja neljäs nidos sisältää muut symposiumiesitelmät (jaokset 5—8). Kongressin jälkeen on tarkoitus julkaista kuuden sivun pituinen versio jokaisesta jaos- ja näyttelyesitelmästä sekä samoin kuuden sivun mittainen selostus kustakin symposiumikeskustelusta. Nämä nidokset (todennäköisesti 5—8) ilmestynevät parin vuoden kuluessa.

Julkaisujen toimitusnopeus ja määrä ei aikaisemmissa kongresseissa ole yltänyt lähellekään nykyistä. Koska suuntaus ilmeisesti jatkuu tällaisena mm. kohopainotekniikkaa olennaisesti nopeamman offsetmenetelmän ansiosta, olisi myös esitelmänpitäjien syytä tiedostaa uuden systeemin asettamat vaatimukset. Jokainen lingvisti on periaatteessa selvillä siitä, että puhuttu ja kirjoitettu kieli eroavat toisistaan. Käytännössä tämä ero kuitenkin tahtoo unohtua silloin, kun on kysymys esitelmän pitämisestä. Esitykset valmistellaan ja hiotaan huolellisesti etukäteen, ja näin saatu luonteeltaan selvästi kirjallinen tietopaketti esitetään yleisölle sellaisenaan. Näin tiivistä rautaisannosta on usein mahdotonta sulattaa. Kirjoitetulle kielelle ominaisten mutkikkaiden lauserakenteiden analysointi on vaikeaa etenkin silloin, kun esitys tapahtuu vieraalla kielellä, asia on outo ja kuuluvuus huono. Tällainen mentaaliakrobatia on ehkä hyväksi joskus, mutta suurina annoksina se käy kohtuuttoman raskaaksi. Varsin monet kongressin osanottajat päättivätkin turvautua pelkästään kirjoitettuihin versioihin. Tämä on vahinko, sillä Turussa olisi ollut erinomainen tilaisuus irtautua totutuista kuvioista ja puhua yleisölle vapaammin tietäen samalla, että yksityiskohtaiset tosiot tulevat esille toisaalla. Joukossa oli tietysti monia rutinoituneita esiintyjä, jotka esityksensä pääkohtia sopivasti korostaen saivat sanomansa perille.

Mutta kallista aikaa hukattiin myös sisälukesityksiin, joista kuulijat eivät juuri hyötynneet. Muutamat esitelmöitsijät kiersivät ongelman näppärästi merkitsemällä esityksensä pääkohdat ja tärkeimmät esimerkit jo etukäteen tauluun tai piirtoheitinkalvoihin, joita seuraamalla sekä esitelmöitsijä että kuulijat pysyivät juonessa mukana alusta loppuun asti.

Esitelmätilaisuuksien lisäksi kongressin osanottajille oli tarjolla myös runsaasti muuta ohjelmaa, mm. vierailuja koteihin ja liikelaitoksiin, koru-, kalastus- ja valokuvanäyttelyitä sekä teatteri- ja elokuvaesityksiä. Kongressin keskelle osuneen viikonvaihteen aikana tehtiin retki Ahvenanmaalle, jossa tutustuttiin saariston luontoon ja kulttuuriin. Monisatapäisen ihmisjoukon liikuttelemine on ymmärrettävästi aikaavievää puuhaa, mutta olosuhteisiin nähden järjestelyt sujuivat hyvin. Katastrofeja ei sattunut, vaikka kongressi alkoikin aivan sananmukaisesti synkissä tunnelmissa sähkökatkoksen pimennettyä koko kaupunginosan. Järjestäjille osoitetuista lukuisista kiitoksista päätellen osanottajat ovat yleensä olleet melko tyytyväisiä.

Kongressin laajuuden ja ohjelman runsauden takia ei kukaan yksityinen henkilö voi saada yleiskuvaa tilaisuuden tieteellisestä annista ennen kuin kaikki esitelmät ja selostukset on julkaistu. Tässä vaiheessa on siis mahdollista puuttua vain muutama sellaisiin kysymyksiin, jotka fenno-ugristiikan yleisen kehityksen kannalta ovat kiinnostavia. Esitelmien aiheita oli etukäteen pyritty hyvin väljästi rajamaan siten, että koko kongressin teemaksi oli valittu »Kielen ja kulttuurituotteiden rakenteet vertailun ja kehityksen näkökulmasta». Käytännössä tämä ei kovin paljoa vaikuttanut aiheiden valintaan, koska jokainen kertoi tietysti omasta tutkimustyöstään. Esitelmien perusteella voi siis saada melko hyvän yleiskuvan siitä, millaisten kysymysten parissa fennougristit maailman eri puolilla tällä hetkellä puuhaavat.

Kongressin kaikille osanottajille tarkoi-

tettu tieteellinen ohjelma koostui viidestä täysistuntoesitelmästä, joista kolme pidettiin avajaispäivänä ja kaksi päättäjäisten yhteydessä. Sarjan aloitti akateemikko *Lauri Posti*, joka käsitteli itämerensuomalaisten kielten refleksiivikonjugaaation alkuperää ja kehitystä. Hän totesi nykykielten edustusten poikkeavan toisistaan niin paljon, että myöhäiskantasuomessa tuskin voi katsoa olleen erillistä refleksiivitaivutusta vielä lainkaan. Posti kävi läpi nykytaivutuksen päätyypit sekä esitti näiden tueksi runsaasti esimerkkimateriaalia itämerensuomalaisista kielistä. Refleksiivitaivutuksen hän katsoi syntyneen venäjän kielen vaikutuksesta. Tätä tukee mm. se seikka, että refleksiivitaivutusta esiintyy vain niissä kielissä ja murteissa, jotka maantieteellisen sijaintinsa vuoksi ovat olleet venäjän kielen vaikutuspiirissä. Taivutuksen heterogeenisuus osoittaa, että se on syntynyt vasta itämerensuomalaisten kielten irtaannuttua toisistaan. Tällainen ajoitus sopii yhteen myös niiden arvioiden kanssa, joita venäjän kielen vaikutuksen alkamisesta esim. sanastossa on esitetty.

Akateemikko *J. V. Bromlei* tarkasteli historiallis-kulttuuristen yhteisöjen hierarkiaa hyvin laajasti, koko maailman huomioon ottaen. Tutkimuksen pääkohteena hän piti kansaa (ethnos) mutta totesi samalla tätä termiä käytettävän hyvin monessa merkityksessä. Hän korosti, että sillä voidaan alkukantaisten heimo-yhteisöjen ja vähemmistöjen lisäksi tarkoittaa myös monimiljoonaisia, kehittyneitä kansoja, jotka nekin ovat arvokkaita tutkimuskohteita, vaikka ne kuriositeetteja etsittäessä usein unohdetaan. Ratkaisevan tärkeitä ovat kansoja yhdistävät sekä subjektiiviset että etenkin objektiiviset tuntomerkit, joita ilman ethnos on pelkkä fiktio. Nykyisin syntyy yhä uusia historiallis-kulttuurisia yhteisöjä, joiden vaikutusalueet limittyvät luoden yleistä maailmankulttuuria. Ja vaikka eriyttäviä tendenssejäkin on havaittavissa, ne eivät ole esteenä rauhalliselle rinnakkaiselolle. Myös erilaisten sosioekonomisten systeemien välille on mahdollista luoda yhteyk-

siä, jotka koituvat molemminpuoliseksi hyödyksi.

Akateemikko *Péter Hajdún* esitelmän aiheena olivat tekstilajista johtuvat erikoispiirteet uralilaisissa kielissä. Runojen kieli poikkeaa selvästi tavallisesta yleiskielestä, ja tieteellisestikin on osoitettu redundanssin määrä runotekstissä normaalia selvästi pienemmäksi. Hajdú esitti näytteitä suomesta aina samojediin asti ja totesi runojen sepittäjien päätyvän monissa tapauksissa kuvallista ilmausta muistuttavaan lopputulokseen, jossa lingvistiset yksiköt eivät enää ole merkityksellisiä. Paitsi folkloristiikan ja kirjallisuudentutkimuksen kannalta tämä on myös kielitieteessä huomionarvoinen seikka, sillä fennougriistiikan tutkimusmateriaali koostuu usein kansanrunoudesta, jonka muotoon vaikuttavat yleiskielen käytännöstä poikkeavat äänteelliset, muoto-opilliset ja syntaktiset säännöt.

Professori *Hans Fromm*, joka itse on hyvin aktiivisesti edistänyt suomalaisen kansanrunouden tuntemusta ulkomailla, käsitteli esitelmässään Kalevalan asemaa ja vaikutusta sekä Suomen kulttuurissa että ulkomailla. Hän totesi kansalliseeposten poikkeavan olennaisesti tavallisesta kaunokirjallisuudesta siinä suhteessa, että niiden vaikutus ulottuu hyvin laajalti kulttuurin eri aloille, joskus jopa politiikkaan. Näin ollen myös kansalliseepoksiin kohdistuvassa tutkimuksessa olisi otettava huomioon tämä vaikutusala kokonaisuudessaan, ja esim. Kalevalan tutkiminen pelkästään kirjallisuuteen kuuluvana ilmiönä ei tee sille täyttä oikeutta. Vertailevaa kirjallisuudentutkimusta Fromm piti varsin ongelmallisena tutkimusalana, koska sanallisten teosten ohella olisi oikeastaan vertailtava koko sitä todellisuutta, jota ne kuvastavat ja jonka osia ne itse ovat. Kansalliseeposten tutkiminen on tältä kannalta kuitenkin mahdollista, koska niitä yhdistävät sosiaalinen funktio sekä ylikansallisten motiivien kansalliset sovellukset.

Professori *Mikko Korhosen* esitelmä käsitteli uralilaisten kielten strukturaalis-typo-

logisia muutosvirtoja (drifts). Vaikka kielitypologia onkin näihin päiviin asti ollut ennen kaikkea synkronista, sen merkitys on selvästi lisääntymässä myös kielihistorian puolella. Rakenteelliset ilmiöt ovat aina yhteydessä toisiinsa, ja rakenteen muuttuminen yhtäällä aiheuttaa muutospainetta systeemin muissa osissa. Tällaisten keskinäisten riippuvuussuhteiden toteaminen parantaa olennaisesti diakronisen tutkimuksen mahdollisuuksia esim. fennougristiikassa, jossa kielten kehityshistoriaa koskevat oletukset kirjallisten dokumenttien puuttuessa välttämättä jäävät aina hypoteeseiksi. Kun kielisysteemin muutoksia sääteleviä yleisiä tendenssejä opitaan tuntemaan, voidaan edetä jopa alueille, jotka materiaalin niukkuuden vuoksi ovat tähän asti olleet tutkimuksen ulottumattomissa. Tyypiltään agglutinoivaa uralilaista kantakieltä voidaan esim. arvella edeltäneen isoiloiva kielimuoto, jonka heijastumana voidaan pitää mm. sanaluokkien ilmeisen myöhään tapahtunutta eriytymistä.

Ensimmäisen jaoksen esitelmät jakautuivat melko tasaisesti fonologian ja morfologian osalle. *Robert Harms* tarkasteli eräiden komin murteiden keskivokaalien tummentuneisuutta (flatting). *V. K. Kel'makov* totesi permiläiskielten äännerakenteen monien ominaispiirteiden perimmältään johtuvan sanavartalojen loppuvokaalin kadosta. Näin voidaan selittää yksitavuisten vartaloiden suuri määrä, konsonanttiyhtymien yksinkertaistuminen sekä alkuperäisten sanansisäisten konsonanttien katoaminen. Myös denasalisaatio ja vanhan painotussysteemin särkyminen voidaan selittää tällä tavoin. Permiläiskielten kehitykseen liittyvät äänteelliset ongelmat ovat itämerensuomesta lähtevän äännehistorian kannalta osoittautuneet erittäin visaisiksi ja jääneet vielä toistaiseksi vaille lopullista ratkaisua.

Mart Rimmel kertoi Viron tiedeakatemian kielen ja kirjallisuuden laitoksessa käynnissä olevasta tietokonelingvistiikan hankkeesta, jossa ATK-menetelmin pyritään laatimaan itämerensuomalaisten

kielten äännehistoriallista kehitystä kuvaava malli. Tällöin on mahdollista mm. aivan uudella tavalla suhteuttaa hypoteettiset muutokset toisiinsa sekä välttää systeemin sisäisiä ristiriitoja, joita helposti syntyy, kun muutokset rekonstruoidaan tapaus tapaukselta ottaen huomioon vain kantakieli ja nykyedustukset välivaiheita tarkemmin punnitsematta.

Danilo Gheno vertaili mordvan ja tšeremissin kieliopillisia järjestelmiä. Hän totesi pelkästään näille kielille ominaisten yhtäläisyyksien määrän niin vähäiseksi, ettei niiden perusteella kannata olettaa erillisen volgalaisen kantakielen olemassaoloa lainkaan. Samaa ovat esittäneet aiemmin myös monet suomalaiset fennougristit, vaikka myös vastakkaista näkemystä vielä kannatetaan.

Royal Skousenin esitelmä osoitti monin tavoin, että teoria ja käytäntö ovat joskus hyvin kaukana toisistaan. Hänen tavoitteensa oli kuvata suomen kielen morfologista vaihtelua mahdollisimman taloudellisesti. Lähtökohtana hän piti sitä, että kielenkäyttöä koskevat säännöt perustuvat todennäköisyyteen. Paras kuvaus on näin ollen sellainen, joka mahdollisimman lyhyessä ajassa todennäköisimmin tuottaa oikeat muodot. Ajatus on hyvin kiintoisa ja varmasti soveltamiskelpoinen, mutta Skousenin sääntöjärjestelmää pitivät monet kuulijat kuitenkin niin intuitionvastaisena, ettei se mahdollisesta taloudellisuudestaan huolimatta olisi käyttökelpoinen suomen kielen opetuksessa, johon se oli tarkoitettu. Sitä paitsi Skousen piti mahdollisina muotoja, jotka jokainen suomen kielen syntyperäinen puhuja ilman muuta normaalioloissa hylkäisi (esim. *tunsisi pro tuntisi*).

Raimo Anttila totesi uralilaisten kielten affiksien syntyä selitettävän kahdella näköjään vastakkaisella tavalla, joko agglutinaatio- tai sekreetioteorialla soveltaen. Nämä on kuitenkin mahdollista yhdistää, mikäli kielitieteeseen sovelletaan hahmopsykologian perusajatuksia. Näiden mukaan kaikki käsitteenmuodostus perustuu samankaltaisuuden ja toistuvuuden ha-

vaitsemiseen, ja kielessä morfologian tehtävä on vain kytkeä tällaisia käsitteitä toisiinsa. Käsitteet sisältävät itsessään joukon suhteita, ja morfologian avulla nämä suhteet voidaan aktivoida yhteyteen sopivalla tavalla, samalla väärinkäsityksen mahdollisuutta tietoisesti välttämällä.

Toisen jaoksen esitelmät liikkuvat enimmäkseen morfologian ja syntaksin välimaastossa; puhtaaseen semantiikkaan kajottiin vain harvoin. *Wolfgang Schlachterin* esitelmän aiheena oli suomen ensimmäisen infinitiivin lyhyemmän muodon käyttö. *Katalin Radics* esitti modernintuntuisen katsauksen nominaalilauseisiin lähestymisen aihettaan mm. universaalien syntaktisten typpien näkökulmasta. *Börje Vähämäki* puolestaan analysoi *olla*-predikaatin sisältävien eksistentiaalilauseiden semanttisia suhteita. *Huno Rätsep* tarkasteli viron yksinäislauseiden typpologiaa lähtien liikkeelle konkreettisista esimerkkilauseista, jotka viime aikoina ovatkin osoittautuneet syntaksin tutkimuksen kulmakivinä huomattavasti tukevammiksi kuin abstraktit syvärakenteet.

Bernard Comrien uralilaisten kielten kielon typpologiaa käsittelevä esitelmä oli kuulemistani parhaita. Se ei suinkaan ollut täydellinen siinä mielessä, että Comrie olisi käynyt läpi kaikki sukukielet, historiasta puhumattakaan. Mutta kiintoisalla tavalla hän osoitti kielipiirteiden ja leksikaalisten kategorioiden jakaumassa havaittavat säännönmukaisuudet, joita myös kieltoverbiin liittyvien kategorioiden todennäköisyshierarkia selvästi heijastaa.

Hartmut Katz esitti harkittavaksi mahdollisuuden, että uralilainen kantakieli olisi ollut ergatiivikieli siten, että kolmannessa persoonassa sekä nominatiivi-akkusatiivi- että ergatiivirakenteet olisivat olleet mahdollisia, kun taas ensimmäisessä ja toisessa persoonassa olisi tullut kysymykseen vain edellinen vaihtoehto. Hän esitti tätä tukevia havaintoja sekä samojedikielistä että ostjakista ja katsoi ergatiiviselityksen sopivan hyvin yhteen myös sen seikan kanssa, että uralilaisen kanta-kielen **n*-sijan täytyy laajan semanttisen

nykydistribuutionsa takia olettaa olleen monifunktionen.

Turussa on ryhdytty valjastamaan tietokoneita kielitieteen palvelukseen. *Osmo Ikola* kertoi vuonna 1967 käynnistetystä muoto- ja lauseopin tutkimushankkeesta, Lauseopin arkistosta, joka nykyään on osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta. Arkisto sisältää jatkuvasti karttuvan määrän suomen murteiden tekstejä, jotka analysoidaan erityistä koodia käyttäen tietokoneella käsiteltävään muotoon. Pääpiirteittäin samaa periaatetta noudatetaan myös *Alho Alhoniemen* johtamassa *Mormula*-hankkeessa, jossa tutkimuskohteenä ovat ersä- ja mokšamordva. Samantyyppisiä tutkimushankkeita on muuallakin; mm. *Wolfgang Veenker* esitteli kongressissa kaikkien uralilaisten kielten muoto-opilliseen analyysiin soveltuvaa ATK-järjestelmää. Tšeremissin eri murteista on Alho Alhoniemen johdolla tehty fonotaktista analyysiä sekä frekvenssilaskelmia, joiden avulla voidaan selvittää mm. murteidenvälisiä äänneopillisia eroja sekä kielen yleisiä fonotaktisia ominaispiirteitä.

Fred Karlsson totesi suomen kvantitatiivista tekstisyntaksia käsittelevässä esityksessään, että materiaalipohjaisissa tutkimuksissa on hyvin tärkeää pystyä arvioimaan, minkä kokoinen otos on päämäärän kannalta optimaalinen. Tutkimus ei suinkaan ole automaattisesti sitä parempi, mitä suurempaan aineistoon se perustuu.

Leksikologiaa ja nimistöntutkimusta käsittelevän jaoksen esitelmissä kielimaantiede ja Euroopan kielikartasto olivat tärkeällä sijalla. *Béla Kálmán* kertoi sekä kansainvälisestä kielikartastohankkeesta että unkarin kieliatlaksesta, jonka kuusi nidosta on julkaistu vuosina 1968—78. Unkarilaiset tutkijat ovat kielikartastojen laatijoina olleet todellisia uranuurtajia. Nykyään käynnissä oleva yhteiseurooppalainen ALE-hanke (Atlas Linguarum Europae) taas on komea osoitus siitä, mitä kansainvälisellä yhteistyöllä voidaan saada aikaan. Hankkeen toteutukseen liittyy tietysti lukuisia ongelmia, mutta silti voi vain hartaasti toivoa, että myös

muilla lingvistiikan aloilla päästäisiin samanlaisiin toimintamuotoihin. Mikäli kaikista Euroopan kielistä olisi käytettävissä luotettavat, yhtenäisin periaattein laaditut äänne-, muoto- ja lauseopilliset kuvaukset, näistä hyötyisivät sekä yleisen kieliteorian kehittäjät että erityiskielten tutkijat, sekä teoreetikot että soveltajat. Tutkimustulosten visuaalistaminen karttojen muodossa saattaa myös auttaa punnitsemaan ilmiöiden välisiä suhteita uudella tavalla. Nykyäänhan monet ilmiöt tähdentyvät pelkästään sen vuoksi, että ne kuuluvat erityisen innokkaasti tutkittuihin kieliin.

Jorma Koivulehto perusteli varsin vakuuttavasti perinnäisestä kannasta poikkeavaa käsitystään, jonka mukaan suomen vanhimmat germaanisiet lainat on saatu jo ennen varhaiskantasuomen hajoamista. Koivulehto on myös hyvin aktiivisesti ja tehokkaasti uudenaikaistanut lainasana-tutkimuksen metodiikkaa.

Terho Itkonen selvitteli kantasuomen ja kantalapin monimutkaisia suhteita. Hän totesi eteläkantasuomen (> liivi, viro, vatja) ja kantalapin väliset kieliopilliset ja sanastolliset yhtäläisyydet merkittävästi vähäisemmiksi kuin ne yhteiset ainekset, joita voidaan löytää kantalapista ja kantasuomen pohjois- ja itäryhmistä. Näin ollen saa vahvistusta se hypoteesi, että lapin ja itämerensuomen murteiden väliset kosketukset eivät ole vähentyneet tassisesti varhaiskantasuomen hajottua vaan ne ovat voimakkaina jatkuneet nykyisen Suomen alueella erityisesti kantalapin ja pohjoiskantasuomalaisen murteiden kesken.

Neljänteen jaokseen oli koottu ne kielitieteen esitelmät, jotka eivät luontevasti sopineet minkään rajatun jaoksen piiriin. Varsin näkyvällä sijalla olivat uralilaisten kielten ja muiden kielikuntien välisiä yhteyksiä käsittelevät esitykset. Näitä varten olisi varmasti kannattanut perustaa symposiumi. Ainakin nämä sukulaisuussuhteita koskevat hypoteesit poikkesivat toisistaan niin paljon, että keskustelusta olisi väistämättä tullut varsin värikäs. Vaikka

aihe on noin viisisataa vuotta vanha, se näköjään jaksaa yhä kiehtoa tutkijoita. Ja on tietysti otettava huomioon, että metodiikan kehittyessä näitä kysymyksiä voidaanakin lähestyä uusista näkökulmista. Uralilaisia kieliä verrattiin mm. japaniin, eskimoon, Kalifornian intiaanikieliin, dravidakieliin ja tietysti myös indoeurooppalaisiin kieliin. Kaikissa esitelmissä ei toki ollut päämääränä alkusukulaisuuden todistaminen, mutta yleinen keskustelu tällaisen tutkimuksen perusteista olisi varmasti hyödyksi monille alan harrastajille.

Myös sosiolingvistiikasta on selvästi tulossa osa fennougriistiikkaa. Tähän aiheeseen liittyi neljännen sektorin kaksikielisyttä käsittelevä symposiumi, jonka aiheita valitessaan järjestäjät olivat selvästi osuneet suoneen: keskustelujen pohjaksi oli saatu peräti 13 esitelmää, kun esitelmien määrä muissa kielitieteen symposiumeissa liikkui kolmen ja seitsemän välillä.

Kansatieteen jaoksessa esitelmien aiheet vaihtelivat perinnäisen kulttuurin säilyttämiseen liittyvistä ongelmista taloarkkitehtuuriin ja tanssitaiteeseen. Ala oli ymmärrettävästi liian laaja, jotta jaos olisi voinut muodostaa kiinteän kokonaisuuden. Myös symposiumikeskusteluja haittasi selvästi se, että annettua teemaa oli mahdollista lähestyä kovin monelta taholta. Esitelmien lisäksi jaoksen tieteelliseen ohjelmaan kuului myös elokuvaesityksiä sekä retki Turun ympäristöön.

Folkloristiikan jaoksessa liikuttiin sekä sanallisen että musiikkiperinteen aloilla. Myös kielitieteen kannalta keskeisiä ongelmia käsiteltiin symposiumissa, jonka koordinaattori *Lauri Honko* korosti kulttuurin muotojen ja sosioekonomisen systeemin välistä yhteyttä pidettävän usein liian yksinkertaisena: edelliset nähdään vain jälkimmäisen suorana heijastumana, vaikka oikea tapa olisi ottaa ne huomioon myös itsenäisinä ja itsenäisesti kehittyvinä rakenteina.

Arkeologian ja fyysisen antropologian jaoksessa tuotiin esiin kiintoisia tietoja Suomen muinaisista asutuksista ja niiden

iästä. Nämä voivat johtaa myös kielitieteen puolella nykyisiä kantakielihypoteeseja koskeviin huomattaviin tarkistuksiin. *Unto Salo* mm. totesi, että asutuksen voidaan osoittaa Suomessa jatkuneen katkeamatta vuosituhansia eikä Suomi suinkaan ollut autio nykyisten suomalaisten esi-isien saapuessa maahan, niin kuin joskus on arveltu. Maahan on saapunut useita eri asutusvirtoja, joskin arkeologian keinoin on mahdotonta sitovasti todeta, mitkä näistä olivat suomalais-ugrilaisia.

Suomensukuisten kansojen alkuperää ja historiallisia kontakteja jäljitetään nykyään modernin lääketieteen keinoin, mm. kudos- ja veriryhmäanalyysien sekä erilaisten mittauksen avulla, ja monet silmämääräisiin arvioihin perustuvat uskomukset ovat saaneet väistyä näiden tulosten tieltä. Mm. *Karin Mark* ja *A. W. Eriksson* totesivat esityksissään, että saamelaiden ja mongolien välistä yhteyttä koskevat hypoteesit ovat näiden tutkimusten valossa osoittautuneet perusteettomiksi.

Kirjallisuuden jaoksen toiminnassa oli hieman tekohengityksen makua. Useimpien suomalais-ugrilaiden kansojen kaunokirjallinen perinne on hyvin nuori, eikä siitä voi löytää mitään vanhoja, suomalais-ugrilaisia kansoja yhdistäviä tunnusmerkkejä. Useimmat esitelmät käsittelivät ymmärrettävästi yksityisten kieli- ja kulttuurialueiden sisäisiä kysymyksiä. Myös symposiumi oli ilmeisesti valmistelun puutteessa kuivahtanut muiden alojen keskustelutilaisuuksiin verrattuna pieneläiseksi. Tämä oli vahinko, sillä kansanrunoutta kaunokirjallisuuden elementtinä käsittelevä teema on sinänsä antoisa ja ajankohtainenkin. Monien sukukansojemme heräävä kaunokirjallisuus ammentaa henkisen voimansa juuri kansanperinteestä, ja myös vakiintuneessa kirjallisessa traditiossa kansanrunouden aineksilla on vankka sija, kuten esim. *Pirkko Alhoniemi* esitelmässään osoitti. Näiden aineksien analysointi ei käy päinsä folkloristiikan keinoin, joten juuri tällä alueella moderni kirjallisuudentutkimus on luontevasti ni-

vellettävissä fennougristiikkaan, vaikka yhtymäkohdat muuten ovatkin melko vähäiset.

Kongressissa pidetyistä noin neljästä sadasta esitelmästä suurin piirtein puolet käsitteli kielitiedettä. Suomalaisten lingvistien panos tässä joukossa oli vahva, noin neljännes. Perinnäisen tyyppisen historiallis-vertailevan kielitieteen tai etäsukukielten tutkimuksen alaan näistä luokitui kuitenkin vain muutama. Etualalla olivat ennen kaikkea suomen kielen synkroninen tutkimus sekä itämerensuomalaiset kielet. Fennistiikka on tietysti meillä erikoisasemassa, mutta myös yleisen fennougristiikan vahva perinne tulisi säilyttää. Todellisuudessa tilanne ei ole niin hälyttävä kuin kongressin ohjelmakirjaa selaillessa voisi päätellä, sillä monet aktiiviset tutkijamme eivät tällä kertaa syystä tai toisesta esitelmöineet. Tulevaisuus näyttää kuitenkin hieman ongelmalliselta. Suomen kokoisessa maassa ei tietysti voi olla satamäärin päätoimisia fennougristiikan tutkijoita. Mutta ala laajenee koko ajan, ja harvan tutkijajoukon on yhä vaikeampi vastata sen kasvaviin vaatimuksiin. Kirjallisuutta julkaistaan enemmän kuin kukaan enää ehtii lukea. Oman erikoisalain lisäksi olisi tunnettava myös lähialoja sekä yleistä teoriaa, joka sekin harppoo vauhdikkaasti eteenpäin. Tässä myrskyssä saa kukin kamppailla yksin kykensä mukaan, sillä tutkijankoulutusta ei ainakaan toistaiseksi ole juuri järjestetty. Nyt se olisi kuitenkin kiireesti tehtävä. Tilanteemme ei vielä onneksi ole kriittinen, ja esim. *Mikko Korhonen* osoitti esitelmässään jälleen kerran, ettei suomalaisten fennougristien tarvitse tässä kansainvälisessä kilpajuoksussa roikkua häntäpäässä. Meillä on runsaasti annettavaa myös muiden kielten ja kielikuntien tutkijoille, kunhan vain huolehdimme siitä, ettemme jättäydy pelkkää raaka-ainetta toimittavan kehitykseen tasolle.

Turun kongressin esitelmistä varsin monet käsittelivät suppeita kielikohtaisia ongelmia. Luotettavat deskriptiot ovat tietysti kaiken tieteellisen tutkimuksen

Katsauksia

lähtökohtana, mutta niiden esittäminen lyhyissä kongressiesitelmissä ei yleensä ole tarkoituksenmukaista. Ne kiinnostavat vain harvoja ja ovat käyttökelpoisempia painettuina. Turun kongressissa kuultiin lukuisia esitelmiä, jotka tilaisuuden tieteellisten päämäärien ja teeman kannalta olivat perifeerisiä. Nykyään esitelmistä alkaa olla jo liikatarjontaa. Rajausongelmia tietysti on aina; esim. se mikä meillä on fennistiikkaa, on ulkomailla fennougristiikkaa. Mutta jos nykyinen kehitysuunta jatkuu, on tulevilla kongresseilla välttämättä ryhdyttävä rajoittamaan esitelmien määrää tai sitten koko tilaisuus on hajotettava useammaksi pienemmäksi kokoontumiseksi. Tämä jälkimmäinen vaihtoehto ei ehkä olisi lainkaan huono: vuorovuosin voitaisiin järjestää pienempiä teematilaisuuksia, ja sitten harvemmin, ehkä juuri joka viides vuosi, voitaisiin kutsua koolle maailmankongressi, jossa esitelmät keskittyisivät nimenomaan fennougristiikan yleisiin kysymyksiin. Suuret kongressit ovat joka tapauksessa erittäin tarpeellisia, sillä käytännössä tutkijoilla on hyvin harvoin tilaisuus päästä joukolla tapaamaan toisiaan ja keskustelemaan. Myös nuoren polven fennougristeilla täy-

tyy olla mahdollisuus nähdä ja kuulla niitä tutkijoita, joiden kirjoittamia kirjoja he lukevat. Samalla tarjoutuu tilaisuus kontaktien solmimiseen. Tätä puolta asiasta ei tieteellisesti suuntautunut fennougristikaan saisi väheksyä. Jokainen lingvisti joutuu ainakin joskus kriisiin, jonka kestäessä hän kysyy itseltään, mitä kaikki hyödyttää ja miksi kannattaa tutkia. Tällöin olisi hyvä huomata, että ympärillä on ystäviä, jotka ovat kiinnostuneet samoista asioista, ovat kiitollisia siitä, että joku keskustelee heidän kanssaan ja antaa käyttökelpoisia tietoja tai ideoita jatkoa varten. Kukaan ei voi olla spesialisti fennougristiikan koko kentällä eikä kenenkään tarvitsekaan olla, jos tutkijoiden väliset yhteydet toimivat.

Kaisa Häkkinen

*

Kongressijulkaisujen jakelijana toimii turkulainen Suomen Kielen Seura, osoite Henrikinkatu 3, Fennicum, 20500 Turku 50. Julkaisujen hinnat ovat Pars I 20 mk, Pars II—IV 40 mk kukin.